

Dinka Marinović Jerolimov, Siniša Zrinščak and Irena Borowik (ed.)

RELIGION AND PATTERNS OF SOCIAL TRANSFORMATION

Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2004, 359 str.

Ova knjiga rezultat je odabranih radova s međunarodnog znanstvenog skupa *Religion and patterns of social transformation* održana u Zagrebu 2001. godine, a organizirana u suradnji International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association (ISORICEA) i Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

Od klasikâ sociologije religije poput Durkheima, Webera i Bellaha do današnjih autora odnos između religijskih i društvenih oblika, pogotovo veza između društvenih promjena i religijskih promjena, bila je priznata tema znanstvenog istraživanja.

Promjene u srednjoj i istočnoj Europi i tranzicija bivših kapitalističkih zemalja u zemlje kapitalističke i demokratske Europe dobar su kontekst za proučavanje prirode tih promjena. U knjizi se, u uvodu Irene Borowik, Dinke Marinović Jerolimov i Siniše Zrinščaka, naglašavaju dvije različite perspektive vezane uz te promjene: sistemska i subjektivna. U prvom je slučaju politička promjena najočitija – zamjena jednopartijskog sustava višepartijskim, demokratskim, i velika diferencijacija političke scene. S druge strane, ekonomska promjena – zamjena planske, centralno vođene ekonomije slobodnim tržištem i sustavom kapitalističke proizvodnje – dovela je do nezaposlenosti i socijalne stratifikacije bazirane na diferencijaciji plaća. U slučaju subjektivne perspektive (pogleda običnog čovjeka na situaciju) promjena se promatra u kontekstu problema koje ona donosi.

Koliko je u tim promjenama prisutna religija, i na koji način, tema je knjige. U knjizi se, u četiri poglavlja, raspravlja o pi-

tanjima varijacija u religioznosti postkomunističkih zemalja, dosega povećane ili revitalizirane religioznosti u njima i utjecaja značaja europskih integracija na ta pitanja.

U prvom poglavlju, naslovljenu “Religija i društvena transformacija: istok i zapad”, autori se bave pitanjem religije, religioznosti i duhovnosti u Europi. Tako Eileen Barker raspravlja o obilju različitih značenja spiritualnosti kroz odnos spiritualnosti prema konzervativnoj religioznosti i sekularizmu i značenju koje ispitanici pridaju spiritualnosti. Miklós Tomka analizira promjene religioznosti u postkomunističkim zemljama i odnos religije i modernizacije, u tome je i veza religije i kulture u pojedinim zemljama, uz tezu o sekularizacijskim posljedicama modernizacije, kako bi objasnio revitalizaciju religioznosti. Tekstovi Olafa Müllera i Detlefa Pollacka naslanjaju se na ta nastojanja. Müller se bavi analizom tri hipoteze religijskih promjena u centralnoj i istočnoj Europi: sekularizacijske, revitalizacijske i privatizacijske. S druge strane, Pollacka interesiraju odnosi institucionalne (tradicionalne) i individualne (subjektivne) religioznosti, koja je, zaključuje, marginalizirana u društvima s jakim tradicionalnim crkvama. Pitanje kontradiktornih tendencija promjena religioznosti zaključuju primjeri zemalja zapadne Europe: Italije i Finske. Enzo Pace uvodi pojam “mekke sekularizacije” (soft secularization) na primjeru Italije, dok povećanje religioznosti u Finskoj u 90-ima, u toj zemlji s nižom religioznošću u Europi, autorica Kati Niemelä promatra u kontekstu krize socijalne sigurnosti uslijed recesije i rasta nezaposlenosti.

Drugo poglavlje, pod naslovom “Izazovi postkomunističkih društava”, razmatra odgovore religije na nova društvena pitanja u okviru procesa postkomunističke transformacije. Irena Borowik, na primjeru katoličke crkve u Poljskoj, osporava vezu religije, razvoja civilnog društva i demokratske transformacije, budući da se nakon uspješnog utjecaja na demokratske promjene pojavljuje pitanje uspješnog djelovanja crkve u pluralističkom okruženju. Małgorzata Zawila analizira poglede katoličke crkve u Poljskoj prema eutanaziji i abortusu; nepostojanje nužnih kontradikcija između religioznosti ispi-

tanika i njihova pozitivnog stava prema abortusu i eutanaziji naglašava tezu prisustva procesa sekularizacije i privatizacije religije. Barbara Theriault razmatra stavove katoličke i evangeličke crkve o društvenoj situaciji u Njemačkoj Demokratskoj Republici kroz njihove principe, strategije i argumente koje su u tom periodu koristili. Marjan Smrke promatra revitalizaciju religije i jačanje njezine društvene uloge kroz ideju širenja društvene i religiozne mimikrije, tj. kroz prikaz lošeg položaja crkve radi zadržavanja privilegirane pozicije u društvu. I dok Anka Marinović-Bobinac razmatra dimenziju religijskog znanja među populacijom odraslih u Hrvatskoj, Keishin Inaba razmatra odnos altruizma i religije, a pogotovo altruističke motive određenih religioznih djelovanja.

U poglavlju "Religija u novoj Europi" analizira se uloga religije u perspektivi europskih integracijskih procesa. Reinterpretacija devetog članka Europske konvencije o ljudskim pravima i slobodama Europskog suda za ljudska prava i njen mogući utjecaj na odnos crkve i države u postkomunističkim zemljama prikazuju James Richardson i Alan Garay. Tekst Aleša Črniča bavi se, na primjeru Slovenije, različitim definicijama religije i različitim pozicijama određenih društvenih protagonista, što može imati konkretne posljedice na aktivnosti manjih religijskih zajednica. Stavovi katoličke crkve u Poljskoj i Češkoj prema Europskoj uniji i integracijskim procesima, kroz specifične djelatne procese (poput pluralizma, liberalizma ili modernizacije), analizira Katarzyna Leszczyńska, dok Lucian Leustean istražuje proces stvaranja nove Europe i ulogu religijskih zajednica u njemu.

"Adaptacija i/ili transformacija: religiozni i eklezijalni pokreti" posljednje je poglavlje, koje se bavi novim religijskim i crkvenim pokretima. Imajući u vidu nove trendove primjenjive na osnovne oblike religioznosti (tradicionalna crkvena religioznost, religioznost sekta i religioznost *new agea*), Tadeus Doktor testira teorije kojima su interes posljedice modernizacije, tržišni model i teorija nevidljive religije. Stipe Tadić i Vine Mihaljević bave se temom eklezijalnih pokreta unutar Katoličke crkve u Hrvatskoj, koja do

sada nije bila istražena. Zadnji tekst Pétera Töröka metodološke je prirode i raspravlja probleme sakupljanja podataka o novim religijskim pokretima, problema koji je bio prisutan u bivšim komunističkim zemljama.

Velik broj pristupa religijskom fenomenu naznačenih u knjizi, naglašava dinamiku i značaj sociologije religije u objašnjenju društvenih promjena, kako u postkomunističkim zemljama i njihovoj novoj zbilji, tako i kroz nove interpretacije koje omogućava komparativni pristup religijskim fenomenima postkomunističkih zemalja i zapadnih zemalja stabilne demokracije. Stoga povećani interes sociologa religije za postkomunističke zemlje ne predstavlja iznenađenje, nego pragmatični pristup "eksperimentalnom području" postkomunističkih zemalja, koji omogućava nove spoznaje vezane uz kompleksnost religijskih fenomena u globalnim okvirima. Intrigantne analize na osnovi empirijskih podataka i preglednost korištene literature u ovoj knjizi dio su tih nastojanja, o kojima nova istraživanja religioznosti moraju voditi računa.

Goran Goldberger

David Hesmondhalgh

THE CULTURAL INDUSTRIES

Sage Publications, London Thousand Oaks
New Delhi, 2002, 288 str.

Tijekom posljednjih nekoliko godina unutar istraživanja kulturne i medijske proizvodnje pojavio se i pojačani interes za proučavanje područja kreativnih i kulturnih industrija. Ne samo da to proizlazi iz primjetnog porasta utjecaja proizvoda kulturnih industrija u našoj svakodnevnici (npr. medija, filmova, novina itd.), nego je njihov utjecaj sve veći i na poslovnom planu. Po podacima Svjetske banke iz 2003 (UNCTAD, 2004:3)